

מפי כהן

שיעורו השבועי של

מו"ר הרב שמעון כהן שליט"א

לעילוי נשמת מו"ח הרה"ג המקובל הרב אליהו עטייה זצ"ל

ספר יהושע פרק ח

מעמד הברכה והקללה

ראשי פרקים:

הכל נעשה כאשר צוה משה \diamond שמא בכל זאת שינה יהושע במשהו \diamond בדרך נס הגיעו ישראל להר גריזים ביום אחד \diamond סדר ההתרחשויות \diamond מעשה אבות סימן לבנים \diamond בשכם סר פחד אברהם \diamond כיבוש העי בזכות תפלתו של אברהם \diamond בנין הקדושה והייחוד הקדוש \diamond ישראל ערבים גם כלפי יהודי בכפר נידח

הכל נעשה כאשר צוה משה

מעמד הברכה והקללה נזכר לאחר מלחמת העי, אך למעשה הוא התקיים סמוך לכניסת העם לארץ, מיד לאחר מעבר הירדן¹. המעמד כלל: בניית מזבח בהר עיבל והקרבת קרבנות עולה ושלמים עליו, כתיבת חלקים מספר התורה על גבי אבנים, ברכת הלויים למי ששומר את מצוות ה' וקללת העובר על מצוותיו, ובסיום המעמד קריאת דברי הברכה והקללה הכתובות בפרשת כי תבוא באוזני העם על ידי יהושע בן נון.

בפסוקים המתארים את מעמד הברכה והקללה חוזר הנביא ומדגיש כי הכל נעשה "כַּאֲשֶׁר צִוָּה מֹשֶׁה עֶבֶד ה'".² ביטוי זה חוזר על עצמו גם בנוגע למעשה המזבח, גם בנוגע לסדרי הברכה והקללה וגם בנוגע לקריאת הפסוקים לפני העם. ואכן הציווי על קיום המעמד נזכר כבר בספר דברים בשני מקומות: לפני פירוט מצוות הארץ, בפרשת ראה³, ומיד לאחר סיום פירוט המצוות, בפרשת כי תבוא, וכך נאמר שם⁴:

"וַיִּצְוּ מֹשֶׁה וְזִקְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הָעָם לֵאמֹר שְׁמַר אֵת כָּל הַמִּצְוָה אֲשֶׁר אָנֹכִי מִצְוָה אֶתְכֶם הַיּוֹם; וְהָיָה בַּיּוֹם אֲשֶׁר תַּעֲבְרוּ אֵת הַיַּרְדֵּן אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֵיךָ נָתַן לְךָ וְהִקְמַתָּ לָךְ אֲבָנִים גְּדוֹלוֹת וְשָׂדַתְּ אֹתָם בְּשִׂיד; וְכָתַבְתָּ עֲלֵיהֶן אֵת כָּל דְּבָרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת בְּעֵבֶרְךָ לְמַעַן אֲשֶׁר תָּבֹא אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֵיךָ נָתַן לְךָ אֶרֶץ זָבַת חֶלֶב וְדָבַשׁ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר ה' אֱלֹהֵי אֲבֹתֶיךָ לְךָ; וְהָיָה בְּעֵבֶרְכֶם אֵת הַיַּרְדֵּן תִּקְיְמוּ אֵת הָאֲבָנִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי מִצְוָה אֶתְכֶם הַיּוֹם בְּהָר עֵיבֶל וְשָׂדַתְּ אוֹתָם בְּשִׂיד; וּבְנִיתָ שָׁם מִזְבֵּחַ לַה' אֱלֹהֵיךָ מִזְבֵּחַ אֲבָנִים לֹא תִּנְיַף עֲלֵיהֶם בְּרִזָּל; אֲבָנִים שְׁלֵמוֹת תִּבְנֶה אֵת מִזְבֵּחַ ה' אֱלֹהֵיךָ וְהִעַלְתָּ עָלָיו עֹלוֹת לַה' אֱלֹהֵיךָ; וּזְבַחְתָּ שְׁלָמִים וְאָכַלְתָּ שָׁם וְשִׂמַּחְתָּ לִפְנֵי ה' אֱלֹהֵיךָ; וְכָתַבְתָּ עַל הָאֲבָנִים אֵת כָּל דְּבָרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת בְּאֵר הַיַּיִטֵּב".

לאחר שסיים משה ללמד ולבאר לפני ישראל את מצוות התורה, כרת עמם ברית על שמירתן, ומלבד הברית צוה אותם, שבבוא העת, כשיכנסו לארץ ישראל, יכתבו את התורה על גבי שתים עשרה אבנים גדולות ויקחו אותן להר עיבל להקים שם מזבח ולהקריב עליו עולות ושלמים. ושם יתאסף כל העם על שני ההרים, הר גריזים והר עיבל, ויכרות ברית נוספת על קיום התורה.

והנה כאשר הגיע היום והגיעה השעה לקיום הצו, הזדרז יהושע לקיים את הציווי במלואו בדיוק ובדקדוק, "כַּאֲשֶׁר צִוָּה מֹשֶׁה עֶבֶד ה'".

שמא בכל זאת שינה יהושע במשהו

במסכת סנהדרין⁵ דורש רבי שילא את הפסוק: "וַיֹּאמֶר ה' אֶל יְהוֹשֻׁעַ קָם לְךָ לְמָחָר אֶתְּךָ וְנָלַע עַל פְּנֵיךָ"⁶, ולומד ממנו שיהושע חטא בכך ששינה מן הציווי, ובמקום להקים את האבנים ולכתוב עליהם את התורה מיד לאחר מעבר הירדן המתין והרחיק לכת עד שהגיעו להר גריזים והר עיבל שהיו רחוקים שישים מיל מהירדן, ושם הקימו את האבנים⁷. וזו לשון הגמרא: "וַיֹּאמֶר ה' אֶל יְהוֹשֻׁעַ קָם לְךָ". דריש רבי שילא: אמר ליה הקדוש ברוך הוא: שלך קשה משלהם, אני אמרתי 'וְהָיָה כְּעַבְרָתְךָ אֵת הַיַּרְדֵּן תִּקְיְמוּ', ואתם ריחקתם ששים מיל".

בסיום דרשתו יצא רבי שילא ובא רב וחלק עליו, ודרש:

"כאשר צוה ה' את משה עבדו כן צוה משה את יהושע וכן עשה יהושע לא הסיר דבר מכל אשר צוה ה' את משה. אם כן מה תלמוד לומר 'קום לך'? אמר ליה: אתה גרמת להם. והיינו דקאמר ליה בעי: 'ועשית לעי ולמלכה כאשר עשית ליריחו ולמלכה' וגו'".

⁵ סנהדרין מד ע"א.

⁶ יהושע ז, י'.

⁷ ואמנם מפורש בתורה שנצטוו מתחילה להקים את האבנים בהר עיבל, אך רב שילא סבר שהיו צריכים להקים שתי גבושיות מיד לאחר מעבר הירדן ולקרוא לאחת גריזים ולאחת עיבל ולקיים את המעמד (על פי שיטת רבי אליעזר בירושלמי. ראה תוס' שם ד"ה ואתם).

¹ ילקוט שמעוני יהושע רמז יד; ירושלמי סוטה פ"ז, ה"ג. ראה רש"י ורד"ק בפסוק ל.

² יהושע ח, לא, לג.

³ ראה דברים יא, כו-ל.

⁴ דברים כז, א-ח.

סימן לבנים, שכן לאחר כיבוש העי נזכר מעמד הר גריזים והר עיבל הסמוכים לשכם, ושם בנה יהושע מזבח וקרא את דברי הברכה והקללה לפני העם.

ההליכה של אברהם אבינו איננה סתמית, כל צעד ושעל שלו חקק חקיקה לדורות, כמבואר ב**רמב"ן**¹³:

"ויעבר אברם בארץ עד מקום שכם - אומר לך כלל תבין אותו בכל הפרשיות הבאות בענין אברהם יצחק ויעקב, והוא ענין גדול, הזכירוהו רבותינו בדרך קצרה, ואמרו (תנחומא ט): **כל מה שאירע לאבות סימן לבנים**, ולכן יאריכו הכתובים בספור המסעות והפירת הבארות ושאר המקרים, ויחשוב החשוב בהם כאלו הם דברים מיותרים אין בהם תועלת, וכולם באים ללמד על העתיד, כי כאשר יבוא המקרה לנביא משלשת האבות יתבונן ממנו הדבר הנגזר לבא לזרעו".

אפשר להבין את המושג 'סימן לבנים' בשני אופנים:

האופן הראשון הוא טכני - מה שהיה אצל האבות יהיה גם אצלכם הבנים, לכן כדאי שתפיקו את הלקח וכן תדעו כיצד להתמודד.

האופן השני שייך לעולם פנימי יותר - האבות במעשיהם מסמנים לנו את הדרך. מה שחוו האבות, זו הכנה נפשית של האומה לקראת ההתמודדות שלה מול עמים ותרבויות, אירועים וזמנים.

ממשיך הרמב"ן:

"ויעבור אברם בארץ עד מקום שכם - היא עיר שכם... ואני מוסיף כי החזיק אברהם במקום ההוא תחילה, וקודם שנתן לו את הארץ, נרמז לו מזה כי בניו יכבשו המקום ההוא תחילה קודם היותם זוכים בו, וקודם היות עוון יושב הארץ שלם להגלותם משם. ולכן אמר והכנעני אז בארץ - וכאשר נתן לו הקדוש ברוך הוא הארץ במאמר, אז נסע משם ונטע אהל בין בית אל ובין העי, כי הוא המקום אשר כבש יהושע בתחילה".

כסימן לבני זכה אברהם במקום שכם אף על פי שהכנעני היה אז עדיין שליט בארץ.

בשכם סר פחד אברהם

בהמשך עומד הרמב"ן על נקודת המפנה שחלה אצל אברהם בהגיעו לשכם, והשלכתה לדורות, וזו לשונו:

"ויתכן שהזכיר הכתוב 'והכנעני אז בארץ' - להורות על ענין הפרשה, לומר, כי אברם בא בארץ כנען ולא הראהו השם הארץ אשר יערו, ועבר עד מקום שכם, והכנעני הגוי המר והנמהר אז בארץ, ואברם ירא ממנו ולכן לא בנה מזבח לה', ובבואו במקום שכם באלון מורה נראה אליו השם ונתן לו הארץ, וסרה יראתו כי כבר הובטח בארץ אשר אראך, ואז בנה מזבח לה' לעבדו בפרהסיא".

בראשית הדרך חשש אברהם לפרסם את אלקותו יתברך בעולם, ולכן ציינה התורה 'כי הכנעני אז בארץ', לתת טעם לכך שעדיין לא החל אברהם לפרסם אמונת ה' ויראתו. אבל כאשר הראהו שכוונתו לארץ ישראל, והבטיחו שבארץ היא יהיה לגוי גדול ויגדל שמו ויברכוהו ויתברכו בו, ידע שהגיע למקומו וסרה יראתו.

רב חולק על רבי שילא וסובר שיהושע לא חטא, שכן מפורש שיהושע לא הסיר דבר מכל אשר ציוה משה.

בדרך נס הגיעו ישראל להר גריזים ביום אחד

הגמרא בסוטה⁸ מבארת, שאמנם התרחקו שישים מיל - ועל כך הוכיח ה' את יהושע לפי שיטת רבי שילא - אבל על הציווי להקים את האבנים באותו היום שבו יעברו את הירדן לא עברו, שכן נעשה להם נס, שבאותו היום שבו עברו את הירדן הגיעו עד הר גריזים והר עיבל, על אף שהדרך לשם היתה יותר משישים מיל, ומהלך אדם בינוני הוא ארבעים מיל ביום אחד⁹.

סדר ההתרחשויות

הגמרא שם¹⁰ מתארת את סדר ההתרחשויות, וזו לשונה:

"ששה שבטים עלו לראש הר גריזים וששה שבטים עלו לראש הר עיבל, והכהנים והלוויים והארון עומדים למטה באמצע, הכהנים מקיפין את הארון והלוויים את הכהנים וכל ישראל מכאן ומכאן, שנאמר: 'וכל ישראל וזקניו ושוטרים ושופטיו עומדים מזה ומזה לארון' וגו'.

הפכו פניהם כלפי הר גריזים ופתחו בברכה: 'ברוך האיש אשר לא יעשה פסל ומסכה', ואלו ואלו עונין 'אמן', הפכו פניהם כלפי הר עיבל ופתחו בקללה: 'ארור האיש אשר יעשה פסל ומסכה', ואלו ואלו עונין 'אמן', עד שגמרין ברכות וקללות.

ואחר כך הביאו את האבנים ובנו את המזבח, וסדוהו בסיד, וכתבו עליו את כל דברי התורה בשבעים לשון, שנאמר: 'באר היטב', ונטלו את האבנים ובאו ולנו במקומן".

ובהמשך¹¹ מתואר יותר:

"ואחר כך הביאו את האבנים ובנו את המזבח וסדוהו בסיד, וכתבו עליהם את כל דברי התורה בשבעים לשון, שנאמר: 'באר היטב'; והעלו עולות ושלמים ואכלו ושתו ושמחו, וברכו וקללו, וקיפלו את האבנים ובאו ולנו בגלגל".

למעשה, מעמד הברכה והקללה שבפרקנו הוא המשך למה שנאמר בפרק ד', שם נצטוו על לקיחת האבנים מהירדן והקימון בגלגל, וכאמור ההבנה הרווחת היא, שפסוקי מעמד הברכה והקללה אירעו ביום שבו עברו ישראל את הירדן, ובאה פרשה זו שלא במקומה ואין מוקדם ומאוחר בתורה¹².

מעשה אבות סימן לבנים

אזכורה של פרשיה זו לאחר כיבוש העי ולא במקומה, מזכיר לנו את דרכו של אברהם אבינו לאחר שנצטווה "לָךְ לְךָ מֵאֲרָצְךָ וּמִמּוֹלֶדְתְּךָ וּמִבֵּית אָבִיךָ אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אֲרָאָךְ"¹², שכן אברהם אבינו בנה את מזבחו הראשון ב'מקום שכם עד אלון מורה', ומשם העתיק את אוהלו והקימו שנית בין בית אל לעי, 'בית אל מים והעי מקדם', וקרא שם בשם ה'. נמצא שמעשה אבות היה

⁸ סוטה לג ע"ב.

⁹ ראה פסחים צג ע"ב.

¹⁰ סוטה לב ע"א.

¹¹ סוטה לו ע"א.

¹² בראשית יב, א.

¹³ רמב"ן בראשית יב, ו.

כמעמד הר סיני

נסיים בדברי ה"ילקוט מעם לועז"¹⁹ העומד על המכנה המשותף שבין מעמד הברכה והקללה למעמד הר סיני, וכך כתב:

"ודעו שאותו מעמד הר גריזים והר עיבל דומה היה למעמד הר סיני. שגם כאן כרתו ברית מחדש לשמירת התורה וקיבלו על עצמם הדבר בשבועה וחרם. שכבר נתבאר לעיל ש'ארור', לשון חרם ושבועה, ועכשיו קיבלו עול תורה יותר ממעמד הר סיני, שהרי שם במעמד הר סיני קיבלו ערבות זה על זה רק על הדברים הנעשים בפרהסיא, ואילו עכשיו קיבלו ערבות גם על הנסתרות".

מבחינה מסוימת, מעמד הברכה והקללה בהר גריזים ובהר עיבל נעלה ממעמד הר סיני, שכן במעמד הר סיני קיבלו ישראל ערבות זה על זה רק בנוגע לעבירות הנגלות, ואילו בהר גריזים ובהר עיבל קיבלו ערבות גם על הנסתרות²⁰. עם הכניסה לארץ ישראל האחריות גדלה, איננו מסתפקים בשמירה על הפרהסיא הציבורית, אלא מגלים אכפתיות וחשים ערבות מלאה כלפי כל אחד מישראל שלא זכה להיות מואר באור התורה ומצוותיה.

ישראל ערבים גם כלפי יהודי בכפר נידח

במסכת ראש השנה²¹ מוזכרת תקנת חכמים שביטלו תקיעת שופר כשראש השנה חל בשבת "גזירה שמא יטלנו בידו וילך אצל הבקי ללמוד, ויעבירונו ארבע אמות ברשות הרבים". כלומר על אף שעיקר מעלת יום הדין הוא בתקיעת שופר עד שנקרא 'יום תרועה', ביטלו חכמים את מצוות התקיעה מחשש רחוק שמא אין עירוב ויחפוץ התוקע להתלמד בתקיעה דווקא בראש השנה ולא קודם לכן, ומדובר שאין למלמד שופר ולכן נצרך להביא התוקע את שופרו.

על אף הספק הרחוק ביטלו חכמים לדורות את תקיעת השופר בראש השנה שחל בשבת, משום שאולי פעם אחת איזה יהודי בכפר נידח ישכח ויעבור על איסור דרבנן.

מכאן אנו למדים מה רבה האחריות המוטלת כלפי אדם מישראל שלא יכשל חלילה בדבר הלכה. כדאי הדבר, שעם ישראל יוותר על מצוה מדאורייתא ועל כל הסגולות והמעלות שבמצוות תקיעת שופר, המסוגלת לזכיה בדין, ובלבד שיהודי אחד לא יכשל באיסור דרבנן בשוגג.

בשכם סר פחדו של אברהם אבינו מתגובת האומות לקריאתו בשם ה', ומתוך כך לימים נקבע מעמד הברכה והקללה באותו מקום. העיר שכם זכורה לנו כמקום המוכן לפורענות ולמחלוקת - בשכם נמכר יוסף, בשכם אירע מעשה דינה, ובשכם נחלקה המלכות לשניים - מלכות ישראל ומלכות יהודה. אך יחד עם זאת, באותה חיוניות, העיר שכם מסוגלת להביא לתיקון גדול, בבחינת "וְאֶנִּי נִתְּתִי לְךָ שָׂכָם אֶחָד עַל אֶחָיִךְ"¹⁴. פסוק זה אומר יעקב ליוסף בנו בבקשו לעשותו בכור על פני אחיו לענין נחלת הארץ, שיטול חלק נוסף על אחיו, ויהיו אפרים ומנשה כשני שבטים. והמילה 'שכם' בפסוק זה משמעותה חלק, ובאה בתורת ברכה.

כיבוש העי בזכות תפילתו של אברהם

במסכת סנהדרין¹⁵ דורשת הגמרא:

"אמר רבי אלעזר: לעולם יקדים אדם תפילה לצרה, שאילמלא הקדים אברהם תפילה לצרה בין בית אל ובין העי לא נשתייר משוניהן של ישראל שריד ופליט".

אילו לא התפלל אברהם על בני ישראל כשהיה בין בית אל לעי והתנבא שעתידיים בניו להיכשל בעוון עכן, לא היה נשאר מישראל שריד ופליט, ובזכות תפילתו נהרגו רק 'כשלושים ושישה איש'¹⁶.

בנין הקדושה והייחוד הקדוש

על המילים "כְּאֶשֶׁר צִוָּה מֹשֶׁה עֲבָד ה' אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּפִתּוּב בְּסֵפֶר תּוֹרַת מֹשֶׁה"¹⁷ כתב רבי משה דוד וואלי, תלמיד הרמח"ל, בספרו "מזרח השמש"¹⁸:

"הזכיר הצייווי והזכיר הכתוב, ללמדנו שכל כוונתו של משה לא היתה תמיד אלא להזהיר את ישראל שיתעסקו בכל כוחם להשלים את בנין הקדושה ואת הייחוד הקדוש כי זה כל האדם. וזהו הטעם שנקרא 'עבד ה'', כי זהו עיקר העבודה השלמה. וגם שלמה אמר בחכמתו 'בכל דרכך דעהו והוא יישר אורחותיך'".

בתוך טומאת ארץ העמים עם ישראל מפוזר ומפורד, ובארץ ישראל מתגלה כח הציבור ומתגלה כח הקדושה. בארץ ישראל הולך ונבנה בנין הקדושה והייחוד.

¹⁴ בראשית מח, כב.

¹⁵ סנהדרין מד ע"ב.

¹⁶ ראה יהושע ז, ה.

¹⁷ יהושע ח, לא.

¹⁸ מזרח השמש עמ' סו.

¹⁹ ילקוט מעם לועז יהושע ח, לג.

²⁰ ראה סנהדרין מג ע"ב.

²¹ ראש השנה כט ע"ב.